

ОСНОВНА ПАРАДИГМА ОДНОСА ПРЕМА ДАРОВИТИМ – ПРИПРЕМА ЗА ИСТРАЖИВАЧКО-ИНОВАТИВНУ ДЕЛАТНОСТ

Резиме: У савременом друштву наука постаје основни развојни ресурс. То је праћено интелектуализацијом човекове радне (па и производне) делатности. У овом склопу настају промене у садржају и карактеру човекове радне делатности што условљава и захтева и промене у образовању, па у том контексту посебно у образовању даровитих и њиховој припреми за радно ангажовање. С обзиром на остварене и очекиване промене у садржају радне делатности, у условима кад наука постаје основни фактор развоја, образовање (посебно даровитих због њихових личних својстава и особина) мора бити усмерено на оспособљавање за истраживачко-иновативну активност у разним областима радног ангажовања. Остварење ове потребе у образовању даровитих захтева најмање две претпоставке међусобно повезане и условљене: промене у систему образовања и праћење тих промена одговарајућом политиком његовог финансирања, и промену положаја даровитих по дипломирању у друштвеним односима.

Кључне речи: даровити, наука, иновације, образовање.

1. Садржај људске историје чини човекова открића и умећа којима је човек обезбеђивао услове своје егзистенције адаптацијом на биолошке услове своје средине испољавајући уједно и способност стваралаштва као бића *sui generis* у чему су испољавана дијалектичка зависност социјалног и цивилизацијског развоја (Жуков, 1996: 8). Проучавање ове дијалектичке зависности ова два процеса показује да је човек стварајући своје цивилизације испољио стваралачку делатност у непосредној повезаности са његовим телом које је оформљено у еволуцији човека, и представља и исказује за *његово тело представљања узајамност сложеног механизма са траговима космо-физике, биогенетике и социо-културне еволуције*, тако да је сваки човек различито – уникалан и представља највећу провокацију човекове мудрости која може/мора наћи приступ оваквом бићу. Јер, на биолошкој уникалности, биолошком интегритету може се развијати способност и културни идентитет појединаца (Мајор, 1991: 128–129). Ако човекову цивилизацију која чини садржај људске историје, најкраће одредимо као укупност човекових открића и изума, а полазећи од схватања да је човек као стваралац уникалан, онда се може претпоставити да људи, као посебна и уникална бића у људској историји нису у истој мери испољавали своје способности за откривање и умеће, а друштво је тежило (и захтевало) остваривање услова своје егзистенције (адаптацијом на природне услове окружења) исти је за претпоставку имао и нова открића и нове изуме (на основу стваралаштва, па је долазило до разликовања на оне чланове људских заједница који су били

ефикаснији у откривању или у умећу (речено савременом терминологијом *оне који су били даровити и на остале који то нису били или су били у мањој мери*). Претпоставити је да је та разлика утицала и на *социјални положај овако, и на овај начин структурисане људске заједнице*. У даљој еволуцији и развоју људског друштва, у појединим фазама (или етапама) његовог развоја добијала разне облике и интензитета ових разлика и на њима заснованих подела. У оваквом раду није могуће, ни потребно ову проблематику шире размотрити (посебно њен историјски развој, иако они као инструмент цивилизације чине садржај историје друштва. На ову проблематику смо указали као на историјску чињеницу да бисмо се приближили разматрању о основној парадигми односа према даровитим у савременом друштву које је ушло у нову квалитативну фазу која захтева и нов однос према даровитим са становишта квалитативних промена у односу према даровитим. Тај однос је отпочео и развијао се са институционалним облицима васпитања и образовања и њиховим повезивањем, а често и прожимањем.

Однос према даровитим у институционализованим делатностима образовања и васпитања био је условљен и ограничен многим факторима од којих су два значајнија: *Прво*, релативно дуго трајање разликовање на физички и интелектуални рад и том поделом условљена социјална подела и хијерархија односа у облицима социјалног организовања. *Друго*, постојање разних облика повезаности носилаца интелектуалног рада и система образовања и васпитања са професионалним групама и у том контексту повезивања образовне и васпитне делатности са тим групама, или чак на бази разлика у вери и раси дискриминације у области образовања. У оваквим условима однос према даровитим био је промишљан и њихов развој условљаван остваривању ових група. Као последица таквог схватања даровитих, однос према њима је најчешће расматран са становишта педагошко-дидактичких приступа, и не са становишта развоја њихове способности као људских бића која кроз развој својих способности треба да остваре своју људску еманципацију и тиме допринесу и општој друштвеној еманципацији у смислу остваривања услова друштвених заједница за стваралачка умећа која ће доприносити достојанственијој егзистенцији уникалних, стваралачких људских бића у њиховој друштвеној реалности.

Однос према даровитим мењао се у еволуцији људског друштва који је пратио промене у садржају и карактеру радне делатности човека,¹ у смислу да је све више простора у њеном остваривању заузимала способност појединца за откривање међузависности у елементима животне средине и способност за умеће, стваралаштво, при чему се *постепено остварују претпоставке да се људска радна делатност схвата не само као употреба и трошење физичке снаге човека, већ и као делатност у којој одређену улогу има човекова мисаона делатност*, чиме су оствариване претпоставке за поимање људске радне делатности и комплексне делатности која се изражава

¹ О овоме аутор је опширније писао у раду *Међузависност садржаја и карактера рада и значај његовог проучавања у социологији рада*, Зборник радова Филозофског факултета у Нишу, Ниш, 1971, стр. 34–41.

не само у ангажовању човекове физичке снаге већ и његове масовне активности којом се исказује човек као биолошко, психолошко и вредносно биће у односима међузависности повезивања са одређеном групом људи.² Уважавање и придавање већег значаја стваралачкој мисаоној активности човека у његовој радној делатности, довело је постепено у ранијој људској историји до постепеног развоја људског умећа (стваралаштва), али како је све већи значај у тој делатности добијала способност човека за нова открића и умећа, расла је човекова произвођачка делатност која се означавала у новим техничким могућностима и умећима тако да *што је развој људске цивилизације одмицао мисаона делатност човека добија све већи значај, тако да она добија доминантну улогу, знање добија значај основног ресурса у човековој радној делатности, што изазива кардиналне и капиталне промене у људској цивилизацији што се изражава и у новој етапи њеног развоја која се означава разним називима као индустријско, постиндустријско, и на крају информацијско друштво. У свим овим фазама мењао се однос према обдареним. Тај однос према њима добија посебан значај са повећањем човековог знања и умећа, а то се одражава и на њихово разматрање у институционалним облицима васпитања и образовања и промишљања ових делатности.* Пораст интересовања за даровите и њихову радну делатност доводи до пораста улога науке и њене професионализације, а проблеми даровитих и њихово образовање излази из оквира *педагошко-дидактичке делатности, бављење науком се професионализује, а наука и бављење њом у све већој мери се промишља као значајан друштвени процес који одређује развој друштва.* Прогрес друштва се схвата као научно-технички прогрес, у коме наука има универзални карактер. „Они који не трагају за знањем и не шире га око себе... не виде даље од носа” (Мајор, 1991: 256). Уз то „прошло је време кад људи, мисле да могу да се лише мишљења научника, истраживача и свих оних чија је свакодневна дужност да прате и примењују знање које је човечанство нагомилало”. Истина, „наука не може да пружи потпун одговор на сваки од кључних проблема с којима се суочава модерно друштво”, али она је ипак у стању да у многим случајевима пружи задовољавајућа решења и побољшања (Мајор, 1996: 66). Тако научно-технички прогрес развојем науке и њеном применом у техничким решењима и моћи људског стваралаштва доводи до прерастања индустријског у постиндустријско друштво, а ово сталним променама у садржају и карактеру рада у настанак нове епохе у развоју друштва која се означава као *информацијско друштво* са одговарајућим садржајем и карактером човекове радне делатности које одређујуће утичу на садржаје образовања па и на однос према даровитим на квалитетно нов начин.

2. Информацијско друштво представља *квалитативно нову фазу у развоју друштва*, која је испуњена и заснована на новим садржајима и карактером људске радне делатности које се може сматрати *почетком нове*

² Аутор је о овоме писао у раду *Социолошка дефиниција рада*, Ниш, „Хуманитас”, 4/1979, стр. 45–54.

цивилизације која захтева и нов однос према надареним у њиховом образовању и положају у друштву. Оно настаје после фазе постиндустријског друштва својевремених мутација његових обележја која су *основна обележја*: широка примена информационих технологија, производња знања као посебна економска делатност и универзитети као места те производње, распрострањеност еластичних форми малосеријских индустријских производа, својина као критеријум социјалне диференцијације уступа место образовању, умањивање значаја социјалних класа у социјалној структури (захваљујући општој доступности образовању, тј. знању и долазак на кључне позиције друштва високообразованих кадрова и њихово све веће исказивање као друштвене елите.³ Развој постиндустријског друштва, промена које се означавају као *информацијска револуција* (Ељаков, 2003: 29) настанку информацијског друштва. По схватању многих стваралаца и посленика у усмеравању и сагледавању промена у друштву, *Информацијско друштво као епоха у развоју друштва основна обележја има у претварању знања у робу и повезивање места његовог стварања – универзитета и са финансијским капиталом* (Ељаков, 2001) *уз истовремено стварање глобалног компјутерског света Интернет. Све ове кардиналне промене у техничкој основи доводе до значајних промена у садржају и карактеру људске радне делатности и до проемна у односу према обдаренима који имају, могућности и способности за ефикасније облике открића и умећа, која се испољавају у променама у елитном и елитарном образовању.*

Да би се јасно теоријски фундирала и функционално оперативно формирала основна парадигма односа према даровитим у савременом (глобализирајућем и информацијском друштву у циљу њихове заинтересованости за истраживачко-иновативну делатност), потребно је поћи од одређених категорија формулисаних у *елитопедагогији* која за предмет има проучавања не само *елиту* у социјално-друштвеној стратегији, већ и *елитно* и *елитност*, што је много шире и садржајније од конкретног статусног испољавања елитног у облику политичко-економске и културне елите (Ашин, 2005: 493–495).

Осврт на категорије елитологије као научне и академске дисциплине почињемо указивањем на различита схватања о појмовном одређивању *елитног образовања*. *Под елитним образовањем се подразумева образовање високог квалитета*. Међутим, по томе шта се жели и на кога се односи то образовање разликују се *две врсте* тог образовања: *елитарно* и *елитно образовање*, иако садржај и једне и друге врсте образовања је исти, у смислу да *то мора бити образовање високог квалитета*. Оно што чини обележје елитарног образовања је образовање затвореног типа, у смислу да је оно *намењено представницима одређених друштвених група, најчешће оних чији припадници имају посебан (најчешће повлашћен) положај у социјалној структури одређеног друштва, и елитним образовањем настоји да одржи свој*

³ Опширније о постиндустријском друштву видети: Иноземцов, В. Л. (2000). *Современое постиндустриальное общество: природы, противуречия, перспективы*, Москва.

и статус својих потомака у њој, и тако затвореној структури репродукујући свој друштвени положај. Из којих социјалних слојева се врши регрутовање полазника ове врсте елитног образовања зависи од *социјалне структуре појединих фаза у развоју људског друштва, у једном случају то су водеће религијске групе, у другом водеће економске структуре а у трећем водеће државне структуре, структуре монопола власти и политичке структуре без обзира на различите структуре као извор полазника ове врсте образовања, избор његових полазника нису знања, потенцијал и таленат, већ њихово порекло по месту и социјалној предности*. Због тога у овом облику образовања постоји мањак конкуренције међу полазницима јер њихов положај није одређен само полетом и способношћу, већ социјалном припадношћу (Карбущенко, 2006: 440–442).

Врста елитног образовања високог квалитета које *није елитног карактера, обухвата припаднике на основу њихових способности и талента без обзира на социјално порекло и социјални статус чијој репродукцији треба да послужи*. Врста елитног образовања старији је облик образовања и елитно образовање које нема карактер елитног настаје у процесу демократизације образовања и његов настанак може се лоцирати и у процесу промена у садржају радне делатности. *Међутим, ове врсте образовања које се разликују по избору и циљевима образовања високог квалитета нису међусобно затворене, и могуће је прелазак из једне у другу врсту чешиће из врсте елитног образовања у врсту образовања високог квалитета и ређе у обрнутом правцу*. У ствари, однос између ових врста образовања је врло сложен и треба га истраживати, па можда и усмеравати у његовој конкретности која је често како узрок тако и последица цивилизацијских промена у најширем њиховом значењу.

3. Промислање односа према даровитим у информацијском друштву у смислу њиховог усмеравања, заинтересованости и оспособљавања за истраживачко-иновативну делатност одређено је карактером информацијског друштва (Марковић, 2012: 89–96). У ствари, на значај повезаности научно-истраживачког рада и образовне делатности, била је уочена и раније са прерастањем индустријског друштва у постиндустријско друштво (Марковић, 1978: 271–277), а са еволуирањем постиндустријског у информацијско друштво тај однос (*сарадња*) *постаје основна парадигма економске делатности* (Марковић, 2012: 135–156). Са оформљењем и развојем информацијског друштва свет се налази не само на прагу нове друштвене епохе оствривањем глобалног друштва већ је дубоко зашао у то друштво које се исказује у новим ресурсима захваљујући научно-техничком прогресу, али и исказивањем са новим проблемима и противуречностима. Универзалност науке доводи не само до пораста човекове адаптације на еколошку средину, већ и до значајних промена у тој средини које се сукобљавају са условима живота у мери да развој друштва иде у правцу сусретања са науком већ и сукобљавања са њом (Ковачевић, 2015). Наиме, свако ново решење проблема који настају изазива нове проблеме пошто су услови живота човека и његов лични живот динамички и пролазе непоновљива обележја, што онемогућава

дефинитивна решења (Мајор, 1996: 49). Зато је савремени човек упућен да истражује које правце развоја да изабере како би стварао бољу будућност у којој ће контролисати напредак уместо да им се он подреди (исто, 52).

Полазећи од претходног излагања о елитном и елитарном образовању могу се извући неколико закључака када се ово образовање размотри са становишта образовања даровитих у савременом информационом друштву.

Прво, однос према образовању даровитих треба разматрати у контексту односа према елитном образовању у савременом (посебно информационом) друштву чије су као основне карактеристике друштвеног процеса у основи његова демократизација, не условљавањем неким посебним социјалним, националним или конфесионалним својствима. Све приступије превазилажење разлика између физичког и интелектуалног образовања у стицању образовања за задатке у радној делатности с обзиром на постепену интелектуализацију разних врста радног ангажовања.

Друго, да сходно овој тенденцији хуманизације процеса радне делатности, *од учесника у радној делатности захтева и претпоставља иновативно ангажовање у односу на услове рада и радну активност.*

Треће, будући да је све прихватљивија концепција доживотног образовања то стицање знања и иновативна оријентација у његовом коришћењу треба да се прожимају и међусобно условљавају (Марковић, 2012: 177–202).

Четврто, прожимање процеса стицања знања за радну делатност и њену иновативност морају *бити смишљени и реализовани са становишта појединих степена образовања* (основно, средње, високо) и врсте образовања (природних, техничких и примењених наука).

Пето, подела на развој елитарног и елитног образовања у оваквим условима губи на значају, посебно постојање елитарног образовања, афирмацији елитног образовања и његово прерастање, када и уколико постоји потреба за његов развој у облике елитарног образовања само на основу талента, способности и високог квалитета елитног образовања. *Оваквим односом према елитарном образовању као елитном образовању обезбеђује се широка могућност развијања повезивања процеса образовања и иновативности у образовању и човековој радној делатности у њеном развоју као основном ресурсу човековог стваралаштва које доприноси непрекидном очовечавању човека и његових људских заједница и глобалног друштва.*

У контексту ових промишљања *треба тражити и одговор на питање какав статус има и треба да постоји елитопедагог.* Његов статус је одређен његовим образовањем и способношћу за иновативно ангажовање у разним облицима његових иновативних функција. *Елитопедагог* треба да буде сваки педагог, а да би то био треба да буде широко образован да би могао схватити карактер разних делатности и место иновативне делатности у његовом остваривању. Јер, скученим погледима не можемо сагледати свет, не суочавамо се са проблемима, не тражимо одговоре на велика питања (Мајор, 1931: 54). А одговори на „ситна”, али најчешће животна питања налазе се, или се не могу наћи изван одговора на велика питања. Укратко речено, педагог

(називао се он као елитни педагог) или ради у процесу елитног образовања може да провоцира, мотивише и упућује на иновације само ако је широко образован и тежи само новом.

Литература:

- Ашин, Г. К. (2005). *Этиология* учебное пособие для гуманитарных вузов. Москва, 493–495.
- Еляков, А. Д. (2003). *Современия информационная революция*. Москва: Социологическая исследования.
- Еляков, А. Д. (2001). Современное информационное общество. *Высшее образование в России*.
- Жуков, В. И. (1996). *Социјални развој и цивилизација*. Москва.
- Карбущенко, П. Л. (2006). *Психологические теории элитизма*. Москва, 440–442.
- Ковачевић, З. Л. (2015). *Сусрет и сукоб са науком*. Нови Сад: Универзитетска књига.
- Мајор, Ј. Ф. (1931). *Сутра је увек касно*. Београд: Југословенска ревија.
- Мајор, Ј. Ф. (1996). *Сећање на будућност*. Београд: Завод за међународну научну, просветну, техничку и културну сарадњу и Завод за уџбенике и наставна средства.
- Марковић, Д. Ж. (1978). Значај научно-истраживачког рада наставника високих школа за осавремењавање високог образовања. *Универзитет данас*. Нови Сад, 3–4, 271–277.
- Марковић, Д. Ж. (2012а). Међузависнот истраживачке образовне информације и образовно-предавачке делатности у информацијском друштву. *Зборник радова Иновације у информацијском друштву*. Годишњак САО, 89–96.
- Марковић, Д. Ж. (2012б). Социолошки контекст економске делатности у савременом друштву. *Зборник радова Филозофског факултета*. Косовска Митровица, 1, 135–156.
- Марковић, Д. Ж. (2012в). Образовательная информация и непрерывное образование. Москва: *Вестник научных трудов, МНЭПУ*, 177–202.

Prof. Danilo Z. Markovic, PhD
Serbian Academy of Education
Belgrade

BASIC PARADIGM OF ATTITUDE TOWARDS THE GIFTED – PREPARATION OF RESEARCH – INVENTIVE ACTIVITY

Science has become the basic developmental resource in contemporary society. This is followed by permeating man's working activity (and production) with emphasized intellectual feature. In this sense changes occur in the content and character of man's working activity, condition and demanding changes in education, and in this context especially in education of the gifted and their preparation for work engagement. Having in mind the realized and expected changes in the content of working activity, in the conditions when science has become the basic factor of development, education (particularly education of the gifted due to their personal characteristics and features) has to be directed towards education for research-innovative activity in a variety of working fields. In order to address this need in education of the gifted, it is necessary to fulfil at least two interrelated and mutually conditioned assumptions: change in the system of education and monitoring of these changes according to suitable policy of its financing, as well as the change of social position of the gifted after their graduation.

Key words: the gifted, science, innovation, education.